

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

127:3. 2007

Hemslöjd och kvinnors försörjning

Malin Jonsson, *Kvinnors arbete och hushållens försörjning: vävinkomsternas betydelse för hushållsekonomin i Siljansbygden 1938–1955*, diss., Uppsala studies in economic history 77, Uppsala: Uppsala universitet, 2006. 168 s. (Summary in English, without title.)

Malin Jonssons avhandling i ekonomisk-historia handlar om den kommersiella, avsaluinriktade hemslöjden och dess betydelse för hushållsekonomin i Siljansbygden, Dalarna, i skärningspunkten mellan agrar- och industrisamhället. I centrum för undersökningen står en hemslöjdsförening, Sätergläntan, i Insjön, Åls socken, och de knappt 200 kvinnor som utförde vävning för föreningen under perioden 1938–1955. Mer specifikt är syftet att undersöka arbets- och hushållssituationen för dessa kvinnor och vilken betydelse avsaluslöjden spelade i hushållens försörjning.

Avhandlingen ger ett välkommet bidrag till forskningen om 1900-talets genushistoria. Den består av sju kapitel och en utförlig käll- och metodbilaga. Undersökningen är placerad i en forskningskontext där diskussionen om familjeförsörjarnormen samt diskussionen om hushållet som en försörjningsenhet är centrala. Jonsson är noggrann med att påpeka att familjeförsörjarnormen inte var allenaordande i samhället under denna tid och att den offentliga statistiken inte mäter kvinnors – och särskilt inte gifta kvinnors – förvärvsarbete på ett tillförlitligt sätt. Undersökningens tolkningsram består av tre nivåer: nationell samhällsnivå, lokal samhällsnivå och hushållsnivå. Antagandet är att ett samspel mellan de tre nivåerna påverkade kvinnors beslut att förvärvsarbete. Författaren knyter här an till den genusteoretiska diskussion där Gro Hagemann och Klas Åmark presenterat en tolkning av Yvonne Hirdmans genusansats. Försörjning är ett centralt begrepp i studien. Jonsson utgår från ett brett helhetsperspektiv på försörjning, inspirerat av Miriam Glucksmann och Raymond Pahl. Enligt denna tanke handlar försörjning om en helhet där såväl obetalt och betalt arbete som hushållets egenproduktion ingår. Ett annat viktigt begrepp är "kvinnospecifika hinder", som Gunnar Qvist introducerade i en bok om LO-kvinnor på arbetsmarknaden 1974. Begreppet syftar på det ansvar som gifta kvinnor vanligen har för hushålls- och omsorgsarbetet. I kapitel fyra påpekas även att hushållets arbets- och försörjningssituation påverkar kvinnors förvärvsmöjligheter: ju mer arbetskraftsintensivt försörjningsmönster ett hushåll har, desto mer förväntas hushållsmedlemmarna delta i försörjningen, oavsett kön. Ytterligare ett antagande är att ju högre mannens/hushållets inkomst är, desto lägre är kvinnors förvärvsintensitet – och tvärtom. Därmed hävdas att det finns ett negativt samband mellan hushållets inkomstnivå och kvinnors betalda arbete.

Undersökningen bygger på en kombination av kvantitativa och kvalitativa källor: offentlig statistik, bokföring från Sätergläntans hemslöjdsförening, församlingsböcker, primärmaterial till företagsräkningarna samt intervjuer med före detta hemarbetare (sex kvinnor), barn till sådana (fem personer) samt ett antal personer med kännedom om hemslöjd. *Oral history* som metod diskuteras kort med avseende på källkritiska aspekter och representativitetsproblem.

Malin Jonsson visar inledningsvis att gifta kvinnors möjligheter till förvärvsarbete var kringkurna under undersökningsperioden: kvinnor utgjorde enligt den officiella statistiken år 1950 endast 23 procent av alla förvärvsarbetande i de socknar i Nedansiljan som undersöks närmare. Den regionala arbetsmarknaden utanför jordbruket var könssegregerad med tonvikt på arbeten inom industri, byggnads- och anläggningsverksamhet, vilka alla var manliga arbetsområden. Arbetstillfällena för kvinnor – förutom jordbruket – erbjöds inom textilindustri och sömnad, detaljhandel och turism, samt inom textil hemslöjd.

Totalt 178 kvinnor vävde för Sätergläntan under åren 1938–1955. Av dessa har kvinnor i 53 hushåll undersökts närmare med avseende på deras hushålls- och arbetssituation vid ett nedslag, 1945. Därefter har en närmare undersökning om vävinkomsterna och deras betydelse för hushållsekonomin gjorts för 29 kvinnor under hela undersökningsperioden.

Vävningen var ett arbete som för det mesta utfördes tillfälligt och på deltid. Kvinnorna rekryterades på informell väg från närområdet och arbetet krävde stor yrkesskicklighet. Arbetsuppgifterna och deras karaktär styrdes av konsumentefterfrågan. Arbetet var organiserat som förlagsverksamhet. Bland de många förläggare som fanns i området var Sätergläntans förening speciell genom att arbetet betalades i kontanter. I övrigt var förlagsverksamheten i området traditionellt organiserad som en byteshandel där det utförda arbetet ersattes med varor.

Majoriteten av de undersökta kvinnorna var gifta och levde i kärnfamiljer (hustru, man, barn). Jordbruksdrift och lönearbete, i något olika kombinationer, präglade hushållens försörjningsmönster. Gifta kvinnors förvärvsintensitet var låg och följaktligen var mannens verksamhet basen i försörjningen. De flesta kvinnornas hushållssituation präglades av kvinnespecifika hinder: det var svårt att kombinera lönearbete med arbete utanför hemmet, särskilt om det fanns minderåriga barn i hushållet. Gifta kvinnor var verksamma i den informella lönearbetssektorn utan att bli registrerade i den ordinarie i arbetskraften.

Den genomsnittliga årsinkomsten från vävarbete var låg – några hundra kronor per år under perioden, vilket motsvarade mellan 6 och 14 procent av textilarbeterskornas årsinkomst i Dalarna. Undantag var de fåtal ogifta kvinnor som hade stadigvarande förvärvsarbete. De bodde oftast i flerpersonshushåll och deras bidrag till hushållsinkomsten var betydande. Även mätt som andel av hushållens totala inkomster var vävinkomsterna små – i genomsnitt endast sju procent. Vävinkomsterna hade alltså en marginell betydelse i hushållens totala ekonomi. Sex

hushåll avvek dock från mönstret – i dem utgjorde vävinkomsterna mellan 11 och 20 procent av totalinkomsten.

Varför engagerade sig då kvinnor i vävningen, trots att försörjningen i huvudsak vilade på mannen? Intervjumaterialet pekar på ett antal faktorer som påverkade beslutet att väva. Vävningen var ett typiskt kvinnoarbete och uppfattades som ett naturligt verksamhetsområde för kvinnor. Den var en bisyssla till jordbruket i en lokal kultur där en sträng arbetsetik var ett agrart arv. "Arbetets mentalitet" präglade kvinnors liv. En annan bidragande orsak var de få andra förvärvsmöjligheter som fanns i lokalsamhället, kombinerad med en stark tradition av saluslöjd och vävning. Och kanske allra viktigast: vävning var ett arbete som gick att kombinera med övriga arbetsuppgifter i hushållet och på gården. Den var en bisyssla där mannen uppfattades som huvudsaklig familjeförsörjare och ett arbete som var accepterat inom den rådande genusordningen. Avsaluslöjdens karaktär av bisyssla gjorde att vävinkomsterna ofta öronmärktes för specifika konsumtionsändamål i hushållet: kaffe, socker, köpta kläder – allt konsumtionsartiklar som inte kunde produceras inom det egna hushållet. Inkomsterna var visserligen små men de gav ändå kvinnorna en viss trygghet och handlingsfrihet och en personlig tillfredsställelse av att kunna delta i försörjningen. Den generella slutsatsen är att vävningen var ett resultat av kvinnors begränsade valmöjligheter till betalt arbete under undersökningsperioden – inte ett frivilligt val.

Författaren berör slutligen också orsakerna till att vävningen upphörde under senare delen av 1950-talet. Det berodde på att efterfrågan på hemslöjdsprodukter minskade men också på att kvinnor övergav vävningen när andra förvärvsmöjligheter uppstod i det framväxande välfärdssamhället.

Synpunkter

Malin Jonssons undersökning är väldisponerad och intresseväckande, med välavgränsade frågeställningar och tydlig resultatredovisning. Studien har en effektiv käll- och metodkombination, med statistik på både makro- och mikronivå samt kvalitativt källmaterial i form av intervjuer. Författaren redogör på ett förträffligt sätt för sina källor och hur hon använt dem, dels i texten, dels i käll- och metodbilagan. Mina synpunkter handlar i huvudsak om tre områden: studiens övergripande kontextualisering och perspektivval, användningen av genusbegreppet på hushållsnivå samt genomförandet av intervjuundersökningen och den roll och status som den ges i avhandlingen. De tre frågorna hör samman och jag diskuterar dem kort i tur och ordning.

Till att börja med hade jag önskat att Malin Jonsson varit mer noggrann och ambitiös när hon tecknar bilden av den kontext som Sätergläntan och de hemarbetande kvinnorna ingick i. Hon utgår från en i huvudsak kvantitativ diskussion om hur arbetsmarknadssituationen och förvärvsintensiteten förändrades för kvinnor i samband med industrialisering och jordbrukets tillbakagång – och det

är en helt rimlig utgångspunkt som hon redogör för på ett bra sätt. Men den samhällsomvandling som skedde kan förstås också på andra sätt, till exempel i termer av modernisering av det svenska samhället mer generellt och i termer av marknadsekonomins utbredning och fördjupning i agrarsamhället och på landsbygden mer specifikt. Lönearbetets utbredning och marknadsekonomins fördjupning är en del av den moderniseringsprocess som skedde i samhället i stort och även i det lokalsamhälle som Jonsson studerar. Moderniseringen som en komplicerad och mångfacetterad process, med utrymme för variation och olika möjligheter att hantera försörjningsfrågan, finns inte med i avhandlingen. Och det är synd eftersom en fallstudie som hennes vore ett utmärkt sätt att studera den processen mer i detalj. Ta till exempel Sätergläntan, vars bokföring används för att undersöka de hemslöjdande kvinnornas situation. Jonsson nämner kort att denna typ av kommersiell kvalitetshemslöjd fick ett uppsving under slutet av 1800- och första delen av 1900-talet, att Dalarna utvecklades till ett turistlandskap och att hemslöjden var en del av de nya inredningsideal som växte fram under mellankrigstiden. Men den moderna hemslöjdsrörelsen var så mycket mer. Vi får inte veta någonting om att den professionaliserade hemslöjden var ett fält där många medelklasskvinnor gjorde karriär och skapade sig en plats i offentligheten.¹ Följaktligen var de två systrar som startade Sätergläntan och de kvinnor som vävde åt föreningen en del i detta spår i det svenska samhällets modernisering under första delen av 1900-talet. Det är också märkligt att Jonsson i sin beskrivning och analys av kvinnors förvärvssituation på makronivå stödjer sig på offentlig statistik från Gunnar Qvists bok från 1974 och från en studie av Per Silenstam 1970. Hon kommenterar visserligen statistiken kritiskt på flera ställen, och hänvisar till flera texter av Anita Nyberg och andra som har påpekat problemen med den offentliga statistikens könsskevheter. Men Anita Nybergs konstaterande att den offentliga förvärvsstatistiken är en social konstruktion får inte fäste i den åtföljande analysen.² Malin Jonssons iakttagelse att familjeförsörjningsideologin var en dominerande tankefigur under första delen av 1900-talet är naturligtvis helt riktig. Anita Nybergs poäng är dock att den offentliga förvärvsstatistiken är en del av samma ideologi, och att statistiken därmed inte går att använda i diskussionen om gifta kvinnors förvärvsarbete.³

Den andra fråga som jag vill beröra handlar om Jonssons användning av genusbegreppet. Hon tar hjälp av Gro Hagemanns och Klas Åmarks diskussion om

1. Se t.ex. Sofia Danielsson, *Den goda smaken och samhällsnyttan*, Lund 1991, kap. 2–4, 7–8, och Catharina Lundström, *Fruas makt och omak: kön, klass och kulturarv*, Umeå 2005, kap. 3–4.

2. Anita Nyberg, "The social construction of married women's labour-force participation: the case of Sweden in the twentieth century", *Continuity & change* 9:1, 1994, s. 145–156.

3. Se även t.ex. Klas Åmark, "Familj, försörjning och livslopp under 1900-talet", i Helena Bergman & Peter Johansson (red.), *Familjeangelägenheter: modern historisk forskning om välfärdsstat, genus och politik*, Eslöv 2002, s. 251.

Yvonne Hirdmans genusansats, vilket i och för sig är en helt rimlig utgångspunkt. Hon introducerar genusbegreppet som ett verktyg för en undersökning av de tre nivåer som hennes undersökning rör sig på. På den sista, hushållsnivån, används begreppet dock endast på ett deskriptivt sätt: Jonsson beskriver kvinnors vävarbete och undersöker dess kvantitativa omfattning samt konstaterar att den spelade en marginell roll i hushållens ekonomi. Sedan stannar hon upp i sin analys. Den fråga som det vore verkligt intressant att få veta mer om, nämligen betydelsen av genus i formeringen av hushållens försörjningsmönster, blir inte belyst i avhandlingen. I en sådan studie hade maktrelationerna inom hushållet och i familjen samt mellan kvinnor och män kunnat bli föremål för analys och reflektion.

Att genusanalysen inte fördjupas i avhandlingen hänger samman med hur Malin Jonsson hanterar den *oral history*-studie som redovisas i kapitel 6 (och delvis i kapitel 3). Intervjuerna används i undersökningen för att stödja övrigt källmaterial, skriver hon (s. 30), och påpekar på flera ställen att de är en viktig del i undersökningen. I metoddiskussionen framhåller Jonsson också några av de hinder hon mött när hon skulle göra en intervjuundersökning om hemarbetande kvinnor, däribland svårigheten att hitta informanter och problemen med att förlita sig på minnen som ligger långt tillbaka i tiden. Hon skriver också att hon haft representativitetsproblem, det vill säga att de hemarbetare och de övriga personer som intervjuats knappast ger en representativ bild av hemarbetarnas situation i stort. I diskussionen vid disputationstillfället framgick vidare att mötet med betydligt äldre informanter – några av de intervjuade bör i dag vara i 90-årsåldern – inte varit helt okomplicerat för en ung forskare att hantera. Därför skulle jag ha önskat – och detta är min tredje synpunkt – att Malin Jonsson stannat upp inför dessa problem och mer ingående reflekterat över sin metodansats och den roll som intervjuundersökningen spelar i avhandlingen. Det innebär också att hon, med hjälp av relevant litteratur, på ett fördjupat sätt skulle ha kunnat reflektera över sin forskarroll. En *oral history*-studie som den hon gjort är mycket värdefull i sig, genom att den dokumenterar en förgången tids arbetsliv och ger röst åt människor vars arbete, liv och erfarenheter inte fångas i offentlig statistik eller andra skriftliga källor. Delstudien kunde därför ha givits större tyngd i avhandlingen och redovisats noggrannare.

Avslutningsvis

Den moderna hemslöjden är ett område som fått marginell uppmärksamhet i svensk ekonomiskhistorisk genusforskning. Malin Jonssons avhandling är således ett pionjärarbete. Undersökningens kontext är övergången från agrar- till industrisamhället vid mitten av 1900-talet och den teoretiska ansatsen utgår från tanken om att hushållens försörjningsmönster byggde på en familjeförsörjarmodell som så småningom började uppluckras under andra hälften av 1950-talet. Jag har i min granskning argumenterat för att det finns goda skäl att komplicera och

nyansera denna tolkningsmodell utifrån könsteoretiska och metodologiska utgångspunkter. En noggrannare contextualisering av studien, resultat och ansatser från modern könsteoretisk forskning och en mer ambitiös metodansats skulle ha kunnat föra undersökningen vidare och fördjupat de tolkningar och förklaringar som presenteras. En avhandling är dock bara början på en forskningsresa. Malin Jonssons avhandling ger ett viktigt bidrag till kunskapen om rurala hushålls mångskiftande försörjningsstrategier vid övergången till industrisamhället. Den öppnar ett forskningsområde som varit en vit fläck i 1900-talets svenska genushistoria. Jag skulle gärna se att hon gick vidare och utvecklade forskningen på området.

*Kirsti Niskanen**

* Fakultetsopponent